

ปกิณกะชวนคิด

ทดลองสอนวิธีวิทยาการวิจัยทางสังคมศาสตร์

ศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Clare Engholm นั่งรถไปกับแม่ชื่อ Kari ซึ่งทำงานเป็น CEO ของโรงพยาบาล Dallas County ที่เมือง Perry, Iowa วันนั้น Kari Engholm มีประชุมหลายนัด เมื่อถึงที่ทำงาน เธอจอดรถของเธอในที่จอดรถผู้บริหาร และรีบไปเข้าประชุมตามนัดหมาย ลืมลูกสาวซึ่งเธอควรนำไปส่งที่บ้านพี่เลี้ยงไปเสียสนิท เมื่อเธอเลิกงานกลับมาที่รถพบว่า Clare ลูกสาวซึ่งถูกทิ้งไว้ในรถเสียชีวิตแล้ว Clare อายุได้ 7 เดือนเท่านั้น และ อุณหภูมิที่ Iowa ในตอนนั้น (เดือนกรกฎาคม 2560) อยู่ที่ 32.2 C (“Hospital CEO Leaves Child to Die in Hot Car”, July 5, 2017)

ที่น่าสนใจคือ เรื่องเช่นนี้ไม่เพียงเกิดขึ้นในสหรัฐฯ แต่ยังเกิดขึ้นในสังคมไทยด้วย

เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2560 คนขับรถรับส่งนักเรียนที่อำเภอช้างใหญ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส.ช.ชนะชัย คงผล วัย 6 ขวบ อยู่ชั้น ป.1 ไว้ในรถกระบะ Toyota Vico เป็นเวลา 8 ชั่วโมง เด็กชายถูกนำส่งโรงพยาบาลอยู่ในอาการโคม่า คนขับรถมอบตัวให้ตำรวจวันที่ 1 สิงหาคม รุ่งขึ้นอีกวัน เด็กชาย ชนะชัย เสียชีวิต คนขับถูกตั้งข้อหากระทำการโดยประมาทเป็นเหตุให้ผู้อื่นถึงแก่ความตาย คนขับเสียใจ “ขอบวชชดใช้” ที่สุดเขาถูกตั้งข้อหาพ่วงว่าประกอบการขนส่งผู้โดยสารโดยไม่ได้รับอนุญาต

มาด้วย-นำใคร่ครวญว่าข้อหาพ่วงและการ “ขอบวชชดใช้” นี้หมายความว่าอย่างไร? (“ลี้มเด็กป.1ในรถนักเรียน! 8 ชม. น้อง ‘กาก้า’ วัย 5 ขวบโคม่า ลูกคนขับมอบตัวรับประมาทเอง”, 2560 และ “ลู่ลี้มเด็ก 6 ขวบ ไว้ในรถ รับ-ส่งนักเรียนจนโคม่า รับประมาท-ขอบวชชดใช้”, 2560)

เหตุการณ์ประเภนี้เกิดขึ้นที่อื่นในสังคมไทยอีกไม่น้อย

ที่จังหวัดสมุทรปราการ ด.ญ.มนัสนันท์ ทองภู หรือ น้องเอย อายุ 3 ขวบ ถูกลี้มไว้ในรถรับส่งนักเรียน 4 ชั่วโมง จนช็อกหมดสติกลายเป็นเจ้าหญิงนิทรา ที่สุดก็เสียชีวิตเมื่อวันที่ 17 เมษายน 2556 (“สุดยื้อ! พ่อเผย น้องเอย สิ้นใจแล้ว”, *ไทยรัฐออนไลน์* 4 มิถุนายน 2556)

วันที่ 14 พฤษภาคม 2556 ที่จังหวัด ศรีสะเกษ ด.ช.สุริยการ พากัน หรือ น้องพอดเตอร์ อายุ 3 ขวบ ถูกลี้มไว้ในรถรับส่งนักเรียน 7 ชั่วโมง ตั้งแต่ 8 โมงเช้าถึงบ่าย 3 โมง เสียชีวิต (“ซ้ารอยลี้มเด็ก3ขวบ น้องพอดเตอร์ บนรถ นร.ขาดอากาศหายใจตายอนาถ”, *เดลินิวส์* 14 พฤษภาคม, 2556)

แพทย์ที่โรงพยาบาลรามาริบัติ จัดแถลงข่าวเรื่องการเสียชีวิตของเด็กที่ถูกลี้มไว้ในรถ ระบุว่า ปี 2556 มีเด็กเสียชีวิตไปแล้ว 3 คน และชี้ว่าที่เด็กเสียชีวิตไม่ใช่เพราะเพราะขาดอากาศหายใจเท่านั้นแต่เพราะอากาศร้อนสูงเกินขนาด เพราะรถที่จอดในเวลากลางวัน 1 ชั่วโมงจะมีอุณหภูมิในรถ 42 องศาซึ่งทำให้เสียชีวิตได้ (“ครูสาวเข้ามอบตัว ยอมรับผิดชอบ ทั้งเด็กตายในรถ”, *ไทยรัฐออนไลน์*, 4 มิถุนายน 2556) ขณะเดียวกัน ในการปฐมนิเทศข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาของกรุงเทพมหานคร ที่มีรองปลัดกทม. เป็นประธานได้มีการมอบนโยบายเรื่องความปลอดภัยของเด็กนักเรียน *เดลินิวส์* พาดหัวข่าวเล็ก ๆ นี้ว่า “กทม.สั่งเข้มห้ามลี้มเด็กไว้ในรถ” (21 พฤษภาคม 2556, น.12)

นอกจากความถี่ของกรณีความตายของเด็กในแบบเดียวกันเช่นนี้ คงตั้งข้อสังเกตได้อย่างน้อย 2 ข้อ คือ ข้อแรกคำอธิบายเรื่องการเสียชีวิตของเด็กจากแพทย์ที่โรงพยาบาลรามารัษฏี ที่ระบุว่า สาเหตุการตายของเด็ก คือ ความร้อน ยิ่งกว่าการขาดอากาศหายใจ และ ข้อสอง ชาวที่ กทม.ส่งคนของตนมาให้ “ลี้มเด็กไว้ในรถ”

คำอธิบายของแพทย์ไม่ผิดเพราะเป็นข้อเท็จจริง (Fact) บนฐานข้อมูล (Data) ที่แพทย์นำมาใช้ แต่ปัญหา คือ ข้อเท็จจริงเช่นนี้คือสาเหตุการตายของเด็กหรือ? ถ้าดูจากคำสั่งของกทม. ก็จะเห็นว่าไม่เกี่ยวอะไรกับอุณหภูมิในรถเลย แต่คงเห็นว่า สาเหตุการตายของเด็ก ๆ เกิดขึ้นเพราะความเลินเล่อหลงลืมของผู้ใหญ่ ด้วยเหตุนี้จึง “สั่งเข้มห้ามลี้มเด็กไว้ในรถ” ที่ยิ่งน่าสนใจคือ ความลี้มเป็นอย่างไร ถ้าจะลี้มเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้ว แม้ผู้สั่งหรือหน่วยงานของรัฐที่สั่งจะครองอำนาจรัฐอยู่ก็ตาม จะสั่งไม่ให้ลี้มได้หรือน่าสนใจว่า อำนาจรัฐอาจสร้างความทรงจำได้ บีบขับความทรงจำจนลี้มอะไรบางอย่างไปก็ได้ แต่จะสั่งให้คนไม่ลี้มนั้นรัฐมีอำนาจถึงเพียงนั้นเชียวหรือ?

ที่สำคัญกว่านั้นคือ เมื่อได้อ่านข่าวทำนองนี้ คนที่สนใจการทำวิจัยเกิดคำถามอะไรขึ้นในใจหรือไม่? ตัวผู้วิจัยสนใจคำถามในใจนั้นมากน้อยเพียงไร? และคำถามในใจของนักวิจัย (ถ้ามี) กลายเป็น “คำถามวิจัย” อะไรทางสังคมศาสตร์ในสังคมไทยได้หรือไม่? ถ้าได้ จะทำวิจัยเรื่องนี้อย่างไร?

เราจะทำวิจัยสังคมศาสตร์ได้อย่างไร

คงต้องกล่าวถึงสิ่งที่ทำให้ต้องใคร่ครวญจริงจังถึงการทำงานวิจัยทางสังคมศาสตร์สองเรื่อง คือ

เรื่องแรกในระยะหลังนี้ ข้าพเจ้าสนใจเปิดวิชาเกี่ยวกับการทำวิจัยสังคมศาสตร์อยู่เหมือนกัน เพราะงานในหน้าที่ทำให้ต้องเห็นต้องดูงานวิจัย

สังคมศาสตร์อยู่น้อย ทั้งรายงานวิจัยที่จะต้องถูกตีพิมพ์ในและต่างประเทศ ทั้งวิทยานิพนธ์ระดับต่าง ๆ ทั้งในธรรมศาสตร์และนอกธรรมศาสตร์ ทั้งในวิชา รัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์อื่น ๆ ทำให้พอได้แลเห็นแนวทางและปัญหาในการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์อยู่บ้าง

และเรื่องที่สอง ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นด้วยว่าในวิชาสังคมศาสตร์ควรแบ่งการวิจัยออกเป็น การวิจัยเชิงคุณภาพกับปริมาณ (แม้ดูเหมือนใคร ๆ เขาจะทำเช่นนั้นกันแทบทั้งโลก) เหตุผลหนึ่งเพราะการแบ่งเช่นนี้ทำให้ดูเหมือนกับว่า การวิจัย “เชิงคุณภาพ” ไม่มีการใช้อะไรในด้านปริมาณ ขณะที่งานวิจัย “เชิงปริมาณ” ก็ไม่ต้องใส่ใจอะไรกับคุณภาพ ขณะเดียวกันแม้จะเห็นว่าญาณวิทยา (Epistemology) สำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการทำวิจัย แต่ก็ไม่เห็นด้วยถ้าจะทำให้วิชา “วิธีวิทยาการวิจัยทางสังคมศาสตร์” กลายเป็น การตรวจสอบองค์ความรู้ทางญาณวิทยาเท่านั้น เพราะวิธีเช่นนี้แม้จะมีประโยชน์ต่อการวิพากษ์งานวิจัยอยู่ด้วย แต่ก็ไม่ช่วยให้คนที่สนใจทำงานวิจัยอื่น ๆ ของตนได้ดีขึ้น นอกจากที่จะทำงานวิจัยหรือเขียนวิทยานิพนธ์เน้นปรัชญาแขนงญาณวิทยา

ถ้าเช่นนั้นการเรียนการสอนด้านการวิจัยสังคมศาสตร์ควรเริ่มจากอะไร?

ข้าพเจ้าเชื่อว่าสิ่งสำคัญคือ การทำให้นักศึกษามีพื้นฐานความคิดว่า การทำวิจัยคือ อะไร และ ถ้าตนเองอยากจะทำวิจัย จะทำได้อย่างไร

ในแง่หนึ่ง เราทุกคนหาข้อมูลประกอบการตัดสินใจของตนอยู่เสมอ เช่น จะไปชมภาพยนตร์กับเพื่อน ก็ต้องหาข้อมูลว่าภาพยนตร์เรื่องใดดี น่าชม? ต้องถามว่า ฉายโรงใด? เวลาไหน? เดินทางไปอย่างไร? ราคาตั๋วเท่าใด? หลายคนอ่านบทวิจารณ์ภาพยนตร์เหล่านั้นเพื่อใช้เป็นแนวทางเลือกชมภาพยนตร์

ด้วยซ้ำ หรือ เวลาจะไปเที่ยวต่างจังหวัดหรือต่างประเทศ ก็ต้องหาข้อมูลเรื่องการเดินทาง ที่พัก และ ที่เที่ยว ทั้งในเรื่องราคา เวลา เส้นทาง และอื่น ๆ บางคนเรียกการค้นหาข้อมูลเหล่านี้ว่า “การวิจัย”

แต่การวิจัยสังคมศาสตร์คือ การหาข้อมูลเช่นนี้หรือ? หรือว่าการวิจัยสังคมศาสตร์เป็นอะไรบางอย่างมากกว่านั้น?

ถ้าคำตอบคือ การวิจัยสังคมศาสตร์เป็นมากกว่านั้น คำถามต่อไปคือ อะไร (ปัจจัยหรือเงื่อนไขใด) ทำให้การวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นมากกว่านั้น และเมื่อพอจะเห็นเค้าลางของการวิจัยสังคมศาสตร์แล้ว และเมื่อถึงเวลาจะทำวิจัยทางสังคมศาสตร์เอง แต่ละคนควรจะเริ่มต้นอย่างไร? และ ดำเนินการจนสำเร็จอย่างไร? คำถามของคนสอนวิชาวิจัยคือ เพื่อให้ให้นักศึกษาเดินทางผ่านคำถามเหล่านี้ จะออกแบบกระบวนการเรียนการสอนวิชาเช่นนี้อย่างไร?

สำหรับข้าพเจ้า (ในเวลานี้) กระบวนการเรียนการสอนวิชาวิจัยอาจแบ่งได้เป็นสองส่วน คือ ส่วนแรกเป็นส่วนที่เรียกรวม ๆ กันได้ว่า คือ ภาค “ทฤษฎีของวิธีวิทยา” ขณะที่ส่วนที่สองเป็นภาค “ปฏิบัติการของวิธีวิทยา” คนที่สนใจปรัชญาคงเห็นได้ว่า ข้าพเจ้าไม่ได้คิดระบบการแบ่งเช่นนี้ขึ้นเอง แต่ได้แบ่ง “ความรู้” ในวิชานี้ตามโครงความคิดของ Aristotle ที่แบ่งความรู้ทั้งหลายออกเป็น Theoretical Knowledge และ Practical Knowledge (โปรดพิจารณา Devereaux, 1986, pp.483-504) ข้อแตกต่างอาจอยู่ที่ว่า อริสโตเติลแบ่งประเภทเพื่อกำหนดขอบเขตของความรู้ (เช่นรัฐศาสตร์เป็น Theoretical หรือ Practical Knowledge) ข้าพเจ้าไม่ได้ใช้ความคิดของอริสโตเติลเพื่อกำหนดว่า ในศาสตร์ต่าง ๆ ศาสตร์ใดเป็นความรู้ประเภทใด

หากแต่นำการแบ่งความรู้เป็นสองส่วนดังกล่าวมาใช้ในกระบวนการสอนวิธี
วิทยาศาสตร์ (คือในที่นี้)

ภาคทฤษฎีของวิธีวิทยา จึงเป็นความพยายามใส่ใจกับปัญหาวิธี
วิทยาศาสตร์ว่า ประกอบด้วยหมวดหมู่ใดบ้าง? หมวดหมู่เหล่านั้น
ทำงานในกระบวนการวิจัยอย่างไร ? และเมื่อนำหมวดหมู่ต่าง ๆ มา
ประกอบกันแล้ว จะได้เค้าโครงงานวิจัย (เป็นอย่างน้อย) หรือ ได้งานวิจัย
ลักษณะใด? และหมวดหมู่ต่าง ๆ ในวิธีวิทยาการวิจัย ประกอบด้วยคำถาม 5
คำถามต่อไปนี้

1. ความสงสัยในใจคนกลายเป็น “คำถามวิจัย” ได้หรือไม่? ถ้าได้
“คำถามวิจัย” เป็นอย่างไร?

2. ถ้าการทำวิจัยคือ การแสวงหาคำตอบให้กับคำถามวิจัยที่ตนตั้งไว้
คงต้องถามว่า แล้วนักวิจัยอื่น ๆ เขาทำการศึกษาเรื่องนี้กันมาอย่างไร? สิ่ง
ที่ “เรา” จะทำนั้นเหมือนหรือต่างอย่างไรกับที่คนอื่นเขาทำกันมาก่อน? และ
เมื่อทำเสร็จแล้วงานวิจัยของ “เรา” จะอยู่ตรงไหนเมื่อวางเทียบกับงานวิจัย
ชิ้นอื่น ๆ

3. ถ้าจะตอบคำถามงานวิจัยของตนที่ตั้งไว้ คงต้องเก็บข้อมูล
แต่ “ข้อมูล” สำหรับงานวิจัยของเราเป็นอย่างไร? จะเก็บด้วยวิธีใดจึงจะได้
“ข้อมูล” ที่เป็นประโยชน์ต่อคำถามวิจัยที่ตั้งไว้แต่ต้น?

4. เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว จะ “อ่าน” ข้อมูลที่ได้อย่างไร? วิธีการที่
“เรา” อ่านข้อมูลมีที่ไปที่ไปอย่างไร? เพราะเหตุใดวิธีการที่เราเลือกใช้จึง
เหมาะสมกับการ “อ่าน” ข้อมูลที่เราไปเก็บมาได้? และวิธีการที่เราเลือกมา
“อ่าน” ข้อมูลมีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ส่งผลต่อการ “อ่าน” ข้อมูลของเรา
อย่างไร?

5. เมื่อได้ “ข้อมูล” และ “อ่านข้อมูล” ด้วยวิธี “อ่าน” ของเราแล้ว สิ่งที่เรา “ค้นพบ” คืออะไร? ที่สำคัญคือ จะแปลง “ข้อมูล” ที่ค้นมาได้ให้กลายเป็น “ความรู้ที่ค้นพบ” ได้อย่างไร? อีกทั้งข้อ “ค้นพบ” ของเรามีส่วนเพียงไรในการผลึก “ความรู้” ในเรื่องที่เราศึกษาให้กว้างไกลลึกซึ้งออกไป?

ภาคปฏิบัติการของวิธีวิทยา ข้าพเจ้าเชื่อว่า การศึกษาวิธีวิทยาการวิจัยที่ดีเป็นไปได้จากการเห็นงานศึกษามากหลาย และใคร่ครวญว่างานศึกษาเหล่านั้นเป็นงานวิจัยอย่างไร? เป็นงานวิจัย *ที่ดี* ได้อย่างไร? การอ่านงานเหล่านี้ที่คัดเลือกมาแล้วจำนวนหนึ่ง จะทำให้ผู้ศึกษาได้เห็นทั้งประเด็นศึกษาต่าง ๆ วิธีการที่นักวิจัยใช้ในการศึกษา และวิธีเขียนงานวิจัยพร้อม ๆ กันไป ดังนั้นผู้สอนจะทำหน้าที่นำเสนอ “ภาคทฤษฎี” เป็นส่วนใหญ่ โดยนักศึกษาเป็นผู้ร่วมสนทนา ในภาคปฏิบัติการนี้นักศึกษาจะเป็นผู้นำเสนอเป็นหลักคือ นำเอางานวิจัยสังคมศาสตร์ที่มีผู้ศึกษาไว้แล้วมาพิจารณาฐานะการเป็นงานวิจัยของงานเขียนเหล่านั้นโดยพยายามใช้วิธีวิทยาภาคทฤษฎีที่ได้ศึกษามาในส่วนแรกเป็นจุดหมายในการพิเคราะห์งานที่อ่าน โดยผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้ร่วมสนทนาในภาคปฏิบัติการนี้ และถ้าทำได้อาจเชิญผู้เขียนงานที่ร่วมกันอ่านในชั้นเรียนมาร่วมฟังการนำเสนอและร่วมสนทนาด้วย

ถ้าหัวใจของงานวิจัยสังคมศาสตร์อยู่ที่จุดหมายทั้ง 5 ข้างต้น และจุดหมายที่มีคุณลักษณะเป็นคำถามสำคัญทำหน้าที่กำกับงานวิจัย และสำคัญต่อการศึกษาวิธีวิทยาสังคมศาสตร์ (แทบ) ทุกค่ายสำนัก ก็อาจทอนหัวใจของการวิจัยสังคมศาสตร์เป็นคำสำคัญได้ 4 คำคือ

1. คำถาม (Research Question)
2. (ทบทวน) วรรณกรรม (Literature Reviews) ซึ่งควรทำอย่างน้อยสองรอบ คือ รอบแรกทำเพื่อเขียนเค้าโครงข้อเสนองานวิจัย และ

รอบหลังทำเมื่อเดินทางเข้าสู่การทำวิจัยนั้น ๆ แล้ว ทั้งหมดนี้เพื่อให้เห็นว่าการวิจัยของตนจะวางอยู่ตรงไหนในภูมิทัศน์ทางวิชาการ

3. ทฤษฎี (Theory: Data Collection and Analysis) ซึ่งต้องใช้ทั้งในกระบวนการเก็บข้อมูล คัดเลือก จัดระเบียบข้อมูลที่เก็บมาได้ และอ่านข้อมูลที่จัดระเบียบแล้ว

4. (การผลิต) ความรู้ที่ค้นพบ Findings as Knowledge Production

แม้ข้าพเจ้าจะกล่าวว่า “หัวใจ” ของวิชาสังคมศาสตร์อาจทอนเป็นคำทั้ง 4 นี้ได้ แต่ที่จริง “หัวใจ” นี้จะเด่นด้วยพลังหรือின்றมยขึ้นอย่างไรก็ไม่อยู่ที่ “คำ” ทั้งสี่ หากขึ้นอยู่กับนักวิจัยนั่นเอง ว่ามี “หัวใจ” ให้กับงานวิจัยที่ตนสนใจค้นหาความรู้เช่นไร?

เอกสารอ้างอิง

ข่าวสด. (2560, 1 สิงหาคม). ส้มเด็กป.1ในรถนักเรียน! 8 ชม. น้อง ‘กาก้า’

วัย 5 ขวบโคม่า ลูกคนขับมอบตัวรับประมาทเอง. เข้าถึงได้จาก

https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_459584

เดลินิวส์. (2556, 21 พฤษภาคม). กทม.สั่งเข้มห้ามส้มเด็กไว้ในรถ, หน้า 12.

เดลินิวส์. (2556, 14 พฤษภาคม). ซ้ำรอยส้มเด็ก 3ขวบ น้องพอดเตอร์

บนรถ นร. ขาดอากาศหายใจตายอนาถ.

ไทยรัฐ. (2556, 17 เมษายน). สุดยี้! พ่อเผย น้องเอย สิ้นใจแล้ว.

เข้าถึงได้จาก <https://www.thairath.co.th/content/339274>

ไทยรัฐ. (2556, 17 พฤษภาคม). ครูสาวข้ามอบตัว ยอมรับผิดชอบ ทิ้งเด็กตาย
ในรถ เข้าถึงได้จาก [https://www.thairath.co.th/content/
345287](https://www.thairath.co.th/content/345287)

ลูกลืมเด็ก 6 ขวบ ไว้ในรถรับ-ส่งนักเรียนจนโคม่า รับผิดชอบต่อขอพบขอใช้.
(2560). เข้าถึงได้จาก [https://hilight.kapook.com/view/
157611](https://hilight.kapook.com/view/157611)

Devereaux, D. T. (1986, March). Particular and Universal in
Aristotle's Conception of Practical Knowledge.
The Review of Metaphysics, 39 (3), pp. 483-504.

Hospital CEO Leaves Child to Die in Hot Car. (2017, July 5).
Retrieved from [http://abcnews.go.com/US/story?id=
92943&page=1](http://abcnews.go.com/US/story?id=92943&page=1)